

ST. TOMÀS I KANT PEL P. JOSEP M.ª DALMAU, S. J.,
PROFESSOR DE TEOLOGIA I PREFECTE D'ESTUDIS EN EL COL·LEGI MÀXIM
DE ST. IGNASI DE SARRIÀ

Heus ací dos noms que sovint hom ha vist aplegats enguany en la celebració, de coincidència bé podem dir providencial, de dos centenaris: el de la canonització de Sant Tomàs (1323) (1), que ha perdurat per tot l'any 1924, i el del naixement del filòsof de Koenigsberg (1724). És que de fet s'imposa a la reflexió del pensador cristià l'esbrinar quina relació hi ha entre el significat filosòfic de Sant Tomàs d'Aquino i el de qui és estat dit el pare de la filosofia moderna.

En voleu proves? Des de Lleó XIII ençà tots els sobirans Pontífexs ens prevenen contra la fascinació dels sistemes filosòfics moderns, i ensem ens assenyalen on hem de retornar els ulls i quin és el representant autèntic del que hom deu considerar com a filosofia cristiana adaptada a les exigències de la paraula de Déu i de la veritable religió. Dins l'Església mateixa hom va veure prou, massa i tot, que no eren pas exagerades les temences del Vicari de Jesucrist: la crisi modernista, que sense cap mena d'exageració o d'hiperbòlica ponderació pogué ésser nomenada pel Papa Pius X l'aplec de totes les heretgies, de qui podem ben bé dir amb les paraules de Sant Pau que ens deixava sense Déu, sense Crist i sense esperança, i ens feia els més miserables de tots els homes, no fou en la seva essència i en ses més íntimes arrels altra cosa que un assaig de compromís del cristianisme amb els pronunciats, dogmes i esperit de la moderna filosofia. I no res menys proclamaven els modernistes com a primer principi del seu sistema que l'acceptació de la crítica del coneixement humà feta per Kant i Spencer. Les conseqüències no foren altres que la perversió de tots els conceptes cristians, de qui eren servats els noms, després però de destruir-ne les nocions i les realitats. En considerar aital anorreament de la més íntima essència del cristianisme, efecte de la invasió dels corrents filosòfics derivats del kantisme, hom

(1) Bona munió d'escrits són estat publicats, grat sia a Déu, sobre St. Tomàs en aquest centenari. Una bibliografia prou abundosa en troba hom en *Scritti vari nel VI centenario della canonizzazione di S. Tommaso d'Aquino*, número extraordinari de la revista *Scuola cattolica*, Milano, 1924.

comprèn el significat de les insistents recomanacions del representant de la Veritat eterna a què torni l'esperit filosòfic a deixar-se il·luminar per les llums que li deriva el Sol d'Aquino.

De fora també ens vénen veus que ressonen consemblantment. Quan els representants de la filosofia moderna començaren d'albirar el renaixement de la filosofia escolàstica, operat mercès a l'impuls dels últims Papes, tot seguit afirmaren la irreductible oposició d'ambdues tendències, ço que hom pot veure alterosament i quasi despectiva expressat en els opuscles de Paulsen, aplegats en el volum de títol prou significatiu *Philosophia militans*, i poc després altre cop gràficament assenyalat pel qui és estat nomenat idol de la filosofia alemanya, el capdavanter del nou idealisme que semblà alçar la filosofia a un nou espiritualisme, Rudolf Eucken, en un llibret de la col·lecció *Kantstudien* titulat *Thomas von Aquin und Kant, ein Kampf zweier Welten*. Vegeu la fórmula: *Tomàs d'Aquino i Kant, dos mons en lluita* (2).

Fas est et ab hoste doceri. Em sembla que aital títol és del que amb més exactitud representa la posició d'aquests dos noms i de les tendències que representen; és una frase verament feliç i encertada, i que els catòlics qui fan filosofia i qui hagin per ço d'estar en contacte amb el món filosòfic modern cal que la tinguin ben compresa en son pregon i veritable sentit, representativa com és, més que cap altra, del ver estat d'esperit amb què per força han d'albirar-se ambdues intel·lectualitats, la de l'escolàstica i filosofia cristiana en el seu més alt exponent Sant Tomàs, i la del que en diem filosofia moderna concentrada en el que té de més característic l'obra de Kant i d'ell legítimament derivada.

Aquest serà el punt de vista d'aquestes breus notes comparatives entre Tomàs d'Aquino i Kant, que per altra part em sembla la més encertada consideració de la vàlua actual de la renaixença tomista en el que té de més essencial. Dec però fer constar que en pendre per motiu el títol del fulletó d'Eucken susdit, no entenc pas fer un comentari del contingut, ni menys encara fonamentar-hi aquestes consideracions. Hom experimentarà una decepció en fullejar-lo, i es quedarà amb la impressió que el millor que té és el títol. El contingut seu no és gairebé altra cosa que una reclamació contra el que l'autor suposa absoluta incomprensió del kantisme en el medi ambient tomista, i una palesa demostració de la manca, diríem no menys absoluta, de comprensió en l'autor del pensament filosòfic cristià i escolàstic. No és pas precís fer remarcar que en aquestes poques pàgines hom no pretén exposar en tota llur comprensió els respectius pensaments de Sant Tomàs i de

(2) F. Paulsen, *Philosophia militans; gegen Klerikalismus und Naturalismus*, 2 Aufl., Berlin, 1901. R. Eucken, *Thomas von Aquin und Kant, ein Kampf zweier Welten (Kantstudien, Bd. V, Hf., 1)*, Berlin, 1901. Cf. M. de Wulf, *Kantisme et Néoscholastique (Revue néoscholastique, IX, 5 sq.)*, Louvain, 1902. M. Grabmann, *Geschichte der scholastischen Methode*, I, 4-7, Freiburg, 1909.

Kant, ni tan sols presentar-ne una síntesi: ni tampoc és la meva pensa que per un cantó en Sant Tomàs i sos deixebles tot sigui definitiu, i per l'altre en Kant res no hi hagi d'acceptable. Els problemes filosòfics són altrament difícils i complicats perquè hom pugui considerar-ho tot resolt amb fórmules simplistes; i els punts on Kant endinsà son acerat esperit d'anàlisi toquen el més delicat de la filosofia, i són en molts indrets indefinidament millorables. És doncs el meu pensament, que en l'obra filosòfica de Sant Tomàs i de Kant hi trobem característiques que en fan dos mons intellectuals en lluita i antagonisme, que podria tan sols apaivagar-se en deixar un o altre d'ésser el que veritablement és.

* * *

És verament característic del pensament científic de Sant Tomàs el lloc que en les seves especulacions ocupa la idea de Déu (3). Res, però, no hi trobareu d'ontologismes; també és exagerada, em sembla, i exposada a malentesos, la síntesi que en donà fa alguns anys un entusiasta admirador del Doctor Angèlic: "la filosofia de Sant Tomàs és la filosofia de l'ésser perquè és la filosofia de Déu". Emperò el conèixer a Déu és certament per Sant Tomàs el *summum gradum humanae cognitionis*, el *summum fastigium inquisitionis humanae*. Com la teologia ho veu tot *sub ratione divinitatis*, així tota la filosofia és ordenada al coneixement de Déu. És aquest caràcter teocèntric, que li dóna punts d'albir teològics i religiosos, un dels que els moderns investigadors de la pensa tomística assenyalen com a més pregonament individualitzador de la seva direcció intel·lectual. El "qui és Déu?" que ja des de la infantesa preocupava l'esperit angèlic de Tomàs, l'aconduí i l'orientà fortament en les seves investigacions. A Déu cercava Tomàs en la contemplació de la natura i en la inquisició del darrer perquè de les coses creades, en les especulacions de l'antigor i en les fonts de la revelació divina. Tot ho recollia Sant Tomàs, tot ho treballava en el taller de sa enlairada intel·ligència, per tal d'oferir-ne després un homenatge a la majestat divinal, com una flor de tot el que la pensa humana, o tota sola, o iHuminada pels raigs de la llum superior sobrenatural, havia obscurament i laboriosa elaborat sobre la divinitat, tot purificat de monstrositats i deformitats per la serena rectitud d'un equilibri intel·lectual ben bé únic en la història del pensament científic. D'aquell laboratori en sortí el preciós producte que és el *Bé en si* de Plató i l'*Acte pur i primer motor* d'Aristòtil, sense l'exagerada transcen-

(3) Cf. M. Grabmann, *Thomas von Aquin*, 4 Aufl. (*Sammlung Kösel*, Bd. 60), Kempten, 1920. Aquesta obreta és estat traduïda a diverses llengües: en castellà pel P. A. Menéndez-Reigada, O. P., Madrid, 1918.

dència i aïllament que el feien impotent de produir el món i comunicar amb ell; és la simplicíssima Unitat de Plotí sense emanacions panteístiques i somnis agnòstics; és l'Ésser sobreessencial i sobreperfecte dels escrits areopagítics, més aviat conegut per via de negació i d'eminència que no pas per afirmacions; és el qui és la causa i la raó de tot ésser, de tota veritat i de tota bondat, *quod nihil aliud esse dicam nisi idipsum esse*, com diu Sant Agustí. Ço és Déu per Sant Tomàs, qui en mil variades i pregones formes gira entorn d'aquest concepte, proclamant l'eminent perfecció de l'Ésser per essència, subsistent en si mateix, únic simplicíssim i sublim, *ipsum esse per se subsistens, unum simplex et sublime*. I en arribar a la plenitud de l'Ésser en Déu, i en reconèixer que l'ésser és en altra molt diferent manera el més íntim i imprescindible concepte de tot el que existeix o pot existir, trobà el principi d'unitat qui havia de coordinar en síntesi meravellosa la immensa varietat i infinita diversitat de totes les coses, l'ésser mateix, essencial, infinit i simplicíssimament unificat en sa plenitud en la font de tot ésser, Déu, qui és acte puríssim i activitat perfectíssima i immutable; l'ésser, participat. finit i dispers en la multitud, potencial i perfectible en lo creat, qui reconeix en Déu la causa de sa existència, l'exemplar de sa perfecció i el fi últim, la participació i semblança del qual és l'aspiració suprema, l'Excelsior de tota la innombrable multitud d'éssers.

Ço, diu Sant Tomàs, és el que el mateix Déu testimonià de son ésser. en definir-se com *el que és, ego sum qui sum*. Per ço no troba ell, aquella verament altívola i privilegiada intel·ligència, cap mena de dificultat en sotmetre's a l'autoritat sobirana de Déu, que li revela misteris; acceptar-la no és altre fet que acceptar la veritat primera, i per què és fet l'enteniment sinó per la veritat? Així hom pot conèixer molt més de Déu del que sense aital superior coneixença.

D'aquí se'n deriva en l'obra doctrinal del Doctor Angèlic un altre caràcter complex, de caire intel·lectual i moral ensem, la serena tranquil·litat de l'ordre, *la pau en la veritat*, com encertadament caracteritzà la personalitat intel·lectual de Sant Tomàs un germà seu d'hàbit (4). Aital pau no pot hom trobar-la fora de la coral i absoluta acceptació de la veritat, de tota la veritat i únicament de la veritat. Per ço la seva inquisició s'assenyala per un equilibri harmònic que encisa. La profunda intel·ligència de Sant Tomàs, que no s'accontenta pas amb una superficial presa del real, amb tot i córrer assedegada vers una sempre més comprensiva adaptació a la veritat, no té res del curiós afany de novetats, que segons ell pensa, no és fruit de la laborio-

(4) B. Allo, O. P., *La paix dans la vérité (Science et religion, t. 614)*, Paris, 1911.

sitat, ans bé brolla d'un enteniment que no sap subjectar-se al treball metòdic i ordenat.

Fruit saborenc de la pau en la possessió de la veritat fou en l'obra de Sant Tomàs el concordisme i *sàvia harmonia* que per tot hi regna. Hom pot fàcilment apreciar de primer antuvi en la pensa tomista aital característica; és, però, molt més remarcable i corprenedora en estudiar el conjunt dels escrits de Sant Tomàs i en esbrinar-ne un xic el nombre asombrós i la varietat gairebé infinita de materials que d'ací d'allí foren providencialment posats a disposició d'aquest admirable arquitecte intel·lectual, qui, com sovint s'ha dit, construí un edifici no menys meravellós que les catedrals aleshores alçades pels anònims arquitectes contemporanis seus. Ningú potser no sabé apreciar amb més serè optimisme les deixes de la saviesa antiga, fruits sovint de bona soca, poc madurs però, i per ço freturosos de la calor i de la llum de la veritat, membres sovint dispersos, que demanaven un nou principi de vida i d'unitat que en constituís un tot orgànic. Per tal d'obtenir-ne aquest resultat hom freturava un mètode més encertat per a tractar i treballar els materials, un mètode tot ordre, tot llum, tot claredat, i un principi de síntesi prou unificador i senzill per una part i per altra prou adaptable i comprensiu, perquè el sistema resultant tingués amb la universalitat, amplitud i proporcions prou comprensives, la puresa de línies i la bellesa de conjunt que tan sols pot donar la unitat *eusynopton*, que Aristòtil reclama en l'obra artística. Com obtingué això Sant Tomàs és prou ben conegut de tothom.

Cal remarcar quin concepte en tenia Sant Tomàs del concordisme i harmonia que fou veritablement essencial característica de la seva actuació. No hi cerqueu pas en el Doctor Angèlic la falsa concòrdia, l'impossible equilibri entre veritat i error. La concòrdia de Sant Tomàs és la que resol amb tranquil·la serenitat les antinòmies que suscita inquietament i apassionada i manté amb sofisteria l'error. Les antinòmies entre la unitat i la multiplicitat, entre la ciència i l'acció, les antinòmies en la noció de Déu per a resoldre-les, en té prou Sant Tomàs amb posar les qüestions en llur veritable terreny. A tots els ordres portava el "bon fra Tomàs" aquest esperit d'equilibri i concòrdia, sense però deixar de mantenir en tota llur fermesa els principis i conclusions que amb sa penetrant intel·ligència se li presentaven i il·luminats pels reflexes de la veritat eterna. És per ço que ningú potser com Sant Tomàs sabé beneficiar els fruits de les especulacions d'altri. I em sembla ben clar que en llegir les cites de Sant Tomàs i situant-se en el medi ambient del XIIIe segle hom en porta la impressió que Sant Tomàs entengué fer una grandiosa síntesi, on s'aplegaven harmoniosament Aristòtil, Dionís i Sant Agustí, tres tendències prou divergents, si voleu, que representaven però els màxims exponents de l'especulació antiga; mai, però, tal finalitat i

la pregona reverència que als seus grans capdavaners ofrenava no pogué subjectar-lo a una servitud que fos obstacle a la serenor del seu juí i a la llibertat que comana l'esclavitud de la veritat.

És remarcable també i molt en Sant Tomàs l'admirable harmonia de l'enteniment especulatiu en ses formes més característiques i agudes, fins en ço que avui hom sovint bescanta com a esperit de subtilitat metafísica i escolàstica, amb altres formes i tendències intel·lectuals, que no sempre hom troba conjuntes en la dosi que caldria per tal d'obtenir l'equilibri del pensament humà, com ara l'enteniment pràctic i el seny complexe que fretura l'ordre moral, l'esperit crític i penetració exegetica en l'esbrinar el sentit d'altri, més a més tractant-se d'autors antics. En aitals ordres hi ha fets molt remarcables gairebé gens popularitzats. Per la interpretació d'Aristòtil, malgrat tant com fora del tomisme i fins en contra de Sant Tomàs s'és fet des del renaixement ençà, hom ha de reconèixer que Sant Tomàs està en primera línia, i que tot sovint es fa precis tornar a ses explicacions de la *intentio Aristotelis*. En sentit exegetic en la interpretació de les Sagrades Escriptures, hom oblida massa sovint que el llibre de text del mestre de teologia era a París, en temps de fra Tomàs, la Bíblia, i que en els seus comentaris hi tenim tresors potser un xic massa amagats. El P. Cornely, qui segons el testimoni del P. Lagrange ha donat el millor comentari a l'Epístola als Romans, la dificultat de la qual és prou coneguda, posa damunt de tot altre intèrpret, al costat de Sant Joan Crisòstom, a Sant Tomàs, i per cert que en fa d'ell un ús ben ordinari. Són altrament molt interessants les notes de tècnica hermenèutica que sovint es troben espargides en els comentaris de Sant Tomàs. En el que pertoca a l'enteniment pràctic és fet reconegut que la part més acabadament precisa i sintètica de la Suma teològica és la *secunda secundae*, tota ella estudi de l'ordre moral en l'especialitat de les virtuts; i cal remarcar que aital síntesi solament pogué harmònicament construir-la qui a les tendències intel·lectuals de coordinació i sistematització afegís en grau extraordinari les de finíssim anàlisi dels recons més amagats de l'activitat voluntària de l'home.

No és cas de trascurar un altre aspecte del concordisme harmònic de Sant Tomàs, prou interessant per a tot cristià, però molt més per al sacerdot i per a qui es prepara a ser-ho; vull dir la compenetració i maridatge íntim en la persona i en l'obra de Sant Tomàs entre els dots de la intel·ligència i la saviesa i l'esperit d'intensa pietat, la santedat de la vida, que en fa el Doctor pietós i el Doctor sant. Les obres seves poden sovint ésser emprades en l'escola de l'afecte com en la de la intel·ligència. El gran mestre d'esperit P. La Puente cita més a Sant Tomàs que a cap altre doctor i escriptor ascètic; i en general el doctor Grabmann en deriva la superioritat de l'escola ascètica i mística espanyola del segle xvie per damunt de l'ale-

manya de l'edat mitjana, de què aquesta, bo i estant en gran part conreada per autors dominicans, més aviat prengué per guies altres doctors, en tant que l'espanyola es fonamentà més en Sant Tomàs (5). Fou aquesta compenetració d'una transcendència molt cabdal, perquè féu de Sant Tomàs el doctor més apte per a la formació de la ciència teològica i per a l'educació intel·lectual dels teòlegs màteixos (6). La ciència de Déu, qui és tot santedat, santa ha d'ésser i santament tractada; i no és possible que aquesta predisposició mig moral, mig intel·lectual ensems, o la seva contrària no tingui el seu influx més aviat o més tard en l'obra teològica, àdhuc en el que té de caire més pròpiament intel·lectual i racional. Tot seguit en remarcarem un efecte ben interessant. Ara en termes generals bé podem dir que la santedat i esperit de pietat transcendí en Sant Tomàs a la seva obra científica. ço és a les seves opinions i doctrines, i a la manera, al tacte delicat i sàvia prudència amb què tractava les coses divinals. Si sempre tots els *Doctores divinitatis* haguessin seguit les petjades del gran mestre, hom no hauria vist segurament proposar quelques extravagàncies, no menys oposades al sentit cristià que al seny i a la pietat.

El fruit, però, més delicat i d'influx més transcendental per a la doctrina catòlica que hom ha d'atribuir a la serenor i equilibri d'esperit i a la tendència harmònica del concordisme de Sant Tomàs és la teòrica i la pràctica de les relacions d'harmonia i de concòrdia entre la raó i la fe. Per qui està fet a viure en aquest ambient de mútua intel·ligència i compenetració d'ambdós ordres del coneixement, tal com recollint les indicacions de la tradició eclesiàstica el formà, el definí i l'estabilitzà Sant Tomàs, se li farà potser un xic difícil fer-se ben bé càrrec de la valor que representa aital harmònica coordinació en l'evolució general del pensament humà. Però quan hom examina històricament les passes que ha donades aquesta qüestió, i quan pren vistes de les incoherències i vacil·lacions i sovint àdhuc grolleres i funestíssimes equivocacions que en punt de tan cabdal transcendència dominen en el món intel·lectual més o menys divorciat de l'esperit de Sant Tomàs, és quan hom queda corprès de la cohesió harmònica i compenetració íntima de l'ordre de la raó i de l'ordre de la fe com ell l'ensenya, assignant a quiscun ben determinadament els propis termes, segons les característiques llurs, i subordinant la petita llumeneta de la raó a les enlluernadores claredats de la veritat primera. Prou que se n'adonà el gran restaurador de Sant Tomàs, Lleó XIII, de la significació que per a la religió i la ciència cristiana té aquest aspecte de la intel·lectualitat verament tomista, per afermar la veritat catòlica davant la munió de sistemes, que d'un costat i d'altre, amb caires de

(5) M. Grabmann, *Wesen und Grundlage der katholischen Mystik*, p. 25, München, 1922.

(6) Aquest aspecte de St. Tomàs hom el troba molt remarcablement exposat en l'obra del Dr. I. Gomà, *Santō Tomás de Aquino*, p. 84 sq., Barcelona, 1924.

racionalisme o amb aparences d'enaltir la fe per un mal entès fideisme, la desvirtuaven o la malmetien. Fins on estengui ses arrels la fecunda llavor de la doctrina de Sant Tomàs en aquest punt, no podem pas ni tan solament començar d'esbrinar-ho. Vegeu aquelles tan penetrants i alhora tan intel·ligibles explicacions del bé que s'acomoden a la raó les mateixes veritats revelades, malgrat que mantes vegades siguin prou misterioses; com empra la raó en servei de la fe; com troba nombroses utilitats en la fe pel progressiu desenrotllament de la raó natural, i en el conreu de la ciència natural per la intel·ligència de la veritat revelada; i en un ordre més particular, el qual, però, no ha perdut gens d'interès des del protestantisme ençà, com fa ressaltar l'harmonisme divinal que relaciona i lliga totes les parts i aspectes de la doctrina catòlica i de la vida de l'Església: fe i obres, gràcia i llibertat, caritat interior i organització social i externa, acció de l'esperit i participació causal dels signes sacramentals per un cantó i autoritat per l'altre.

Com que l'enteniment humà és estat fet per a la veritat, i la veritat és llum, és cosa ben avinent que la "pau en la veritat" que acabem d'assenyalar breument en ses línies generals i en qualques dels seus fruits més saborencs, no podia brollar d'altra deu que de les resplendors de la llum eterna del qui és llum veritable que il·lumina a tothom en venir a la terra. Talment ompliren el "Sol d'Aquino" d'aquella *plenitud de "luce intellectual"*, que deia Dante, serena i tranquil·la, tan diferent dels focs follets d'un racionalisme superb, com de les tenebres rebels de l'agnosticisme positivista. No és pas gens dubtós que aital lluminositat es difon palesament per totes les planes dels escrits de Sant Tomàs; i si aquesta claror pacificant li és comunicada pels principis que guien la sistematització construïda pel Doctor Aquinenc amb son enteniment angèlic, també deu hom donar-ne bona part al mètode, tot claredat i llum, que tan profitosament i amb tanta amplitud sabé aprofitar.

Hem remarcat, doncs, com a característic de l'esperit tomístic *el lloc donat a Déu en l'especulació, l'harmonia de la pau i la plenitud de la llum de la veritat*.

Anem ara a enfrontar-lo amb les tendències de la filosofia derivada de Kant.

* * *

L'afirmació sense reserves que la filosofia de Kant és *atea* no seria pas mesurada amb la veritat, i fins podria hom pendre-la per una grossa injú-

ria feta al pensador de Koenigsberg (7). Però si en repensar les condicions de la investigació filosòfica d'avui dia, que tothom reconeix en estreta dependència de l'influx kantian, en recordar els postulats i dogmes intangibles qui suren damunt de les tempestuoses onades on fluctuen les idees en innumerable varietat i confusió, hom pren la tasca poc escaient i un bon xic difícil de descriure'n la trajectòria des d'un segle i mig ençà, i de formular-ne l'equació, hom pot dir i deu dir que la filosofia moderna és atea en ses més íntimes arrels, i que d'aital ateisme potser el més gran responsable n'és Kant.

Kant no començà el moviment racionalista i escèpticament ateu; fins volgué en part reaccionar contra d'ell. En el que pertoca, però, al racionalisme de l'*Aufklärung* ell no el rebutjà, ans l'acceptà — i amb quina plenitud—, això sí tancant-lo en el món dels fenòmens. En quant s'oposa a la fe cristiana, al misteri, és la raó l'única font de coneixement; i prou és conegut que en rebutjar a l'enteniment tot poder de traspasar el fenomen, deixà Kant en la banda de l'incognoscible tot objecte transcendent, tot l'ordre religiós i principalment Déu. En tractar d'anihilar la ciència de Déu, la teologia natural o teodicea, posà Kant en moviment totes les energies de son esperit, de la pomposa oratòria fins a l'embolicat sofisme, en la seva crítica dels arguments per a demostrar-ne l'existència. I em sembla que ningú no negarà el malaurat influx que aquest punt del kantisme té avui i tot.

És veritat que l'existència de Déu és un postulat de la raó pràctica, objecte de la fe no-racional, i que segons Kant, d'aital dogmatisme moral no se'n pot prescindir, per tal de fonamentar la moral i la noció universal del deure. Cal però remarcar que àdhuc en aquest terreny, malgrat aitals postulats i consideracions, l'influx de Kant és estat profundament anticristià i ateu. Pel costat de l'ètica, en fonamentar la moral i el deure en l'imperatiu categòric la féu arreladament atea i racionalista, donant-li un caire de superba suficiència i autonomia, que escau molt amatent a tothom qui es troba estret dins dels lligams suaus del jou de Jesucrist. I cert que el reconet que en la moral kantiana ocupa la noció de Déu no és pas el que correspon a qui és la plenitud de l'Ésser. En fer de les veritats religioses afer de necessitat pràctica posà l'arrel de les doctrines fideïstes, sentimentalistes, pragmatis-

(7) En tota aquesta part sobre la filosofia de caient kantian gairebé quiscuna de les apreciacions que hom faci semblarà subjecta a revisió, i per tal de justificar-la serien necessàries llargues discussions prou embolicades, que com tothom sap abunden en la història de la interpretació de Kant. No té això res d'estrany, si hom remembra lo dit per Paulsen, que cinc vegades havia llençat lluny de si els escrits de Kant, desesperat d'entendre'ls. Sobre les qüestions més fonamentals es barallaren — i de quina manera, — Kuno Fischer i Trendelenburg; i avui no és pas apaivagada la lluita, com ho reconeixerà hom sols en nomenar Riehl, Cohen i Vaihinger. Més endavant donem els noms de qualques escriptors catòlics, qui molt a consciència i coratjosament ens han donades sobre Kant contribucions de factura crítica correcta i d'alta vàlua filosòfica, que desfan les acusacions d'incomprensió portades per Eucken.

tes i relativistes, que en variadíssima floració han anat brollant en el camp de la filosofia religiosa, quan no és estat conreada per pensadors amb l'ullada fixa en les doctrines estrictament catòliques.

No vull insistir en un altre punt, ço és que el dogmatisme moral de la raó pràctica no sembla pas donar existència noumènica a les realitats de Déu, de l'ànima immortal i de la llibertat, en quant determinades per aitals afirmacions especulatives, sinó tan sols l'objectivitat fenomènica que hom no els havia pogut trobar en el terreny de la raó pura (8); qüestió que per altra part no podia tenir, en qualsevulla manera que fos resolta, cabdal repercussió en la generalitat dels seguidors i deixebles de Kant. El que fou molt transcendent i remarcable i que ha tingut i té una extensió gairebé universal, és l'aspecte palesament atèistic que té en Kant la raó teorètica. Dos corrents, ambdós ben lògicament kantians, en deriven, que per nomenar-los amb noms que en són representatius en un grau si voleu aguditzat, en direm positivista i monista-panteista.

El primer, hom es meravellaria que no hagués brollat de la doctrina de Kant. En establir els tres postulats de la raó pràctica prou que té cura Kant de remarcar que aquestes creences no enriqueixen gens ni mica el cabdal de nostre coneixement especulatiu i teòric. Hom pensaria que el sistema kantià ens deixava discórrer així: malgrat que amb la meva raó especulativa no puc abastar l'existència de Déu, però com que la raó pràctica em diu que tinc necessitat d'afirmar-la, puc afegir aital adquisició al bagatge de les veritats conegudes, i fer-ne el punt de partença d'una sèrie de deduccions teòriques, pendre aquest postulat com la base d'una ciència de Déu. Això, però, no és permès en el kantisme; això seria contrari a les més explícites i fonamentals declaracions de Kant. El dogmatisme de la part moral, que diu: crec en l'existència de Déu, deixa intacte l'agnosticisme teorètic, que diu: res no puc conèixer de Déu, ni tan sols la seva existència, aital objecte té una existència merament pràctica; ço que hom, tan si es vol com si no es vol, interpretarà sempre com en el ficcionisme de l'*als ob*: tot passa en l'ordre moral com si existís Déu, com si a aquesta idea buida de la raó teorètica hi correspongués un objecte, res més! I prou que s'ha interpretat així arreu.

Vegeu-ne ara dues conseqüències prou transcendentals: Déu no és objecte de la ciència, Déu no és objecte de la història. Ben sistemàticament i absoluta les veu hom avui empradés. La noció de Déu no pot entrar en els dominis de la ciència; la hipòtesi Déu hom ha d'excloure-la *in limine*, altra qualsevulla podrà ésser científica, aquesta no. Déu no és un personatge històric, Déu no pot revelar-se o manifestar-se en l'ordre dels fets humans, en el sentit que la intervenció de Déu en la natura i en la història, malgrat

(8) En altre sentit hom pot veure el recent estudi de B. Jansen, S. I., *Structura philosophiae religionis kantianae (Gregorianum)*, t. V. p. 46-57, Roma, 1914.

hom l'acceptés com a possible, no és dada històrica, no podria ésser constataada científicament. Això deu ésser nomenat, si hom vol parlar com cal i sense perjudicials eufemismes, l'ateisme més absolut en l'ordre del coneixement humà.

Hom podria també fer remarcar la filiació netament kantiana de l'indiferentisme relativista en la forma arreu dominant en la dogmàtica religiosa; són acceptades les fórmules dogmàtiques i en general les representacions intel·lectuals sobre Déu i el suprasensible com a mers símbols o expressions de les experiències i indigències religioses, en funció de les circumstàncies i tendències intel·lectuals, morals i socials del moment; totes per ço són bones, totes tenen o poden tenir la seva veritat relativa, única que hom pot concedir-les-hi. Prou és visible com són oposats aitals corrents a la doctrina i als conceptes fonamentals de la religió cristiana, reduïda així a un migrat i mig inconscient sentimentzisme, sense arrels en l'enteniment i en la moral adequada, que pel demés és sovint presentada com quelcom independent de Déu i de la religió.

L'altre corrent, que en dèiem panteista, bé és veritat que ultrapassa les dades i les afirmacions del kantisme, que mai no volgué dir res de l'incògnit X amagat darrera el fenomen i que sostingué sempre la personalitat de Déu (malgrat hom no vegi amb quina conseqüència); no res menys hom no pot dir-ne un estat intel·lectual que estigui en lluita amb ell, ans bé n'és el succedani natural i lògic en la forma d'evolució més o menys idealista que des de Fichte ençà ha pres, ja que el pensament no podia quedar estacionat en la posició d'equilibri inestable en què el deixà el filòsof de Königsberg. La filosofia de l'Absolut, de la Idea, de la Voluntat, de la Vida, de l'Incognoscible en ses variades formes arribà a un monisme universal subjectivista, qui amb tanta conseqüència com Kant tragué de l'esperit l'element objectiu del coneixement i ses condicions *a priori*, en treu també de dins l'element o substratum noumènic universal, arribant fins a expressar clarament amb un autor (caldria que tots enraonessin amb consemblant claredat): "no és Déu qui ha fet l'home, és l'home qui crea Déu". De la noció panteista de Déu se n'ha dit la forma d'enganyar-se hom malauradament a ell mateix, pensant que admet l'existència de Déu; la forma elegant i científica de l'ateisme d'avui dia, perquè res no hi ha més contrari a la veritable noció de Déu que el panteisme, sobretot en ses formes d'evolucionisme i subjectivisme idealista. La religió panteista és la religió dels que no en tenen; car és possible, i àdhuc de fàcil realització, quan hom ho ha identificat tot en una certa unitat, considerar-se a si mateix com forma particular d'ella. subsistent idènticament abans i després de la migradament curta existència en aquest món; adaptar aquestes consideracions al sentiment religiós —, millor diria a certes modalitats semblants a algunes de les que presenta el veri-

table sentiment religiós—, i satisfer així, mal que mal, les necessitats religioses nadiues en l'home no enterament anormal; i si hom és dotat de qualitats exquisides de sentiment i arriben a sa coneixença les meravelloses expressions amb què les fonts revelades, els teòlegs catòlics i els escriptors místics, afavorits de Déu, signifiquen les realitats sobrenaturals, fins es creurà amb dret de transplantar-les al nou terreny pseudo-religiós, malgrat romanguin flors músties i d'un dia, freturoses de la saba i aliments que no poden xuclar en la seca terra del panteisme.

Kant posseï grans dots de penetració analítica i ensems un potent instint de sintetització. Malgrat reconèixer-ho, hom deu confessar que la seva filosofia *no té pas aquelles qualitats de sanitàsa pau i tranquil·litat*, que suara admirarem en la de Sant Tomàs. La filosofia de Kant és la filosofia de les antinòmies, que volgué certament ultrapassar, deixant-les, però, subsistir en son terreny propi. Li manca l'equilibri, la ponderació, hi ha per tot un deix d'angúnia, que talment malmet l'esperit, qui no troba enlloc qualque repòs en la veritat.

Voler esbrinar les causes d'aital fenomen fóra cosa prou interessant, però molt llarga. N'insinuarem tan sols dues d'ordre intel·lectual i una altra més transcendent. Kant no albirà, gairebé jamai, el món intel·lectual dels segles passats; de la pensa que el precedí no veu més que el racionalisme i l'escepticisme de l'*Aufklärung*, principalment Wolf, Leibniz i Hume. Ço no el satisfieia, com és natural, i Kant es pensà destinat a reformar-ho tot, començant a descabdellar tota la filosofia amb noves solucions i teories sobre el fonamental problema del coneixement. Per ço mateix, però, el seu mètode i després d'ell el de tota la filosofia transcendental, com fa remarcar molt bé el nostre Balmes en els interessantíssims capítols que li dedica en el primer llibre de la *Filosofia fundamental*, no sortia de l'estret marc del racionalisme cartesià, pregonament monístic i essencialment inharmònic i inadequat a la realitat, per tal com suposava possible— qui ho havia de dir, ell qui tant bescantava els prejudicis i idees fetes!— deduir d'un principi intern amb rigor estretament lògic tota la realitat i tota la veritat. Afegiu-hi la manca de Déu en l'ordre teorètic, amb les conseqüències suara assenyalades; i per tant la discòrdia expressament mantinguda amb allò més fonamental de l'ordre de la fe, per tal com aital ordre era declarat sense relació possible amb la coneixença humana, establint així damunt noves i més segures bases la independència absoluta del pensament, fins a declarar absurd tota mena de deure i subjecció en aquest punt. Era talment ben natural que la inestabilitat de la posició inicial i de tot l'organisme del sistema kantià aconduís la filosofia envers un estat d'intranquil·litat paorosa, per tal com veia sotraque-

jades les més sòlides pedres fonamentals, i enrunades les construccions de més provada factura. Era la *intranquilitat del desordre*.

Fruit ben amarg d'aital soca és el caos, la confusió verament babèlica que regna avui en els dominis de la filosofia moderna. Tots en parlen d'aquesta crisi, que és arribada a una veritable polvorització del pensament filosòfic, moviment que sembla que acabarà, si no es detura, en el nihilisme i la mort de l'especulació filosòfica en aitals sectors. I el més sensible és que aquest continuat vaivé arrela l'escepticisme irracionalista, o la lleugeresa, la curiositat i l'afany sense mida de quelcom nou, que talment trastornen l'enteniment, impossibilitant-lo de raonar i de jutjar, deixant-lo sense cap mena de criteri, i àdhuc destruïnt de fet i en teoria les lleis més essencials de la seva actuació i exercici; car s'és proclamada com a suprema llei de la investigació filosòfica una continuada i obstinada torsió de l'enteniment, una perpètua rectificació del mateix que hom confessa ésser les condicions normals i necessàries de son funcionament. Això signifiquen moltes teories modernes; això devia germinar de les llavors sembrades per Kant.

En considerar l'influx del sistema i dels principis de Kant en la seva més o menys legítima filiació filosòfica, sembla que hom ha d'assenyalar potser com a principal característica l'*agnosticisme* (9). Avui hi ha qui s'enutja que hom proclami com agnòstic el kantisme: no ens barallarem per mots, que al cap i a l'últim el mot no fa la cosa. Certament la part negativa del kantisme és agnosticisme pur i ben universal; i si en la part positiva vol Kant sortir-ne, hom deu considerar primerament que l'aspecte negatiu del kantisme — que ell fundà molt ben arrelat —, ha estat més ben capít que no pas el positiu; i en segon lloc que hom té dret a posar-se la qüestió: com pot dir-se que surt de l'agnosticisme qui, després de tot, declara la cosa en si i Déu com objecte de la fe quelcom sobre del qual no pot fer-se cap judici o determinació que tingui vàlua davant l'enteniment, com suara notàvem. És per ço que de fet, en posar els problemes filosòfics, tot el qui no rebutja obertament les direccions iniciades per Kant comença per fonamentar-les damunt d'aital agnosticisme; com ara en posar el problema de la realitat, hom investiga sols com pot donar alguna explicació del caràcter representatiu i objectiu del coneixement, bo i suposant que no arribem pas a la cosa en si, i que pràcticament almenys *esse est cognosci*.

Adhuc en l'influx que ha exercit la part positiva del kantisme hom deu

(9) Sobre l'agnosticisme de la filosofia moderna i la direcció de la tendència verament tomista contra d'ell cf. els notables articles de M. Chossat, S. I., *Agnosticisme (Dictionnaire apologetic de la foi catholique, t. I, col. 1 sq.)*, París, 1911, i *Dieu (Dictionnaire de Théologie catholique, t. IV, col. 756 sq.)*, París, 1909.

remarcant que la crítica de la raó pura roman profundament agnòstica, i que agnòstic és el principi general de la ciència que en dedueix, ço és, que les categories tenen valor objectiva sols en l'ordre de l'experiència sensible, i que ultrapassar son domini és quimèric i sense sentit. Com és estat aplicat aital principi prou ho veiem, i hom ha de reconèixer que tot el moviment positivista entra ben còmodament dins aital construcció filosòfica.

Agnosticisme és doncs la filosofia moderna, més o menys accentuat, i agnosticisme arrelat en Kant i en la seva obra. I qui diu agnosticisme diu obscuritat i tenebres, diu error contrari a les lleis fonamentals del pensament humà. Digui hom el que vulgui, el pensament suposa objectivació i exteriorització, és una veritable aprehensió i captura del real; si aital realitat i objecte no hi és, aleshores el que ens sembla veritat és error i mentida. Parlem sense eufemismes, que més aviat sembla que són dits per moda: el kantisme ens deixa en les tenebres de l'il·lusionisme i ficcionisme més absolut, ens fa de la realitat, de la vida, un somni.

Ara veieu: la filosofia del racionalisme, de la llum, de la il·lustració, de l'*Aufklärung*, que es rebel·la contra Déu i la veritat eterna, reconeix inconscientment en proclamar-se agnòstica l'abisme de degradació i de negació de si mateixa on és caiguda. No cerqueu altra raó de la intranquil·litat i de la confusió que hi regna; essent el *regne de les tenebres* no és estrany que sigui *la terra del desordre*, per tal com *no hi llueix la llum de Déu*, autor de tota veritat i de tota pau.

* * *

Sembla doncs que St. Tomàs i Kant representen *dos mons intellectuals de característiques fortament oposades*. No és pas estrany que estiguin *en lluita*, i és ben avinent parlar d'aquests dos grans pensadors com de dos mons antagonistes com ho féu Eucken.

Els incidents de la lluita llur, dins la qual tots vivim, no és ara hora d'historiar-los. En considerar l'escolàstica com a quantitat perfectament menyspreable en el camp de conreu filosòfic, i radicalment inadaptable a la pensa moderna, afectà de primer antuvi la filosofia moderna, com el mateix Kant, una ignorància absoluta de la seva existència. Però això no pogué durar tant de temps. Aleshores entrà la lluita en el període de les declamacions a grans veus, potser no gaire pròpies de la tranquil·litat i serenor crítica i filosòfica. Avui els crits no són tan extemporanis, i hom comença palesament a fer lloc, en la revisió de l'estat actual de la cultura filosòfica, al neoescolas-

ticisme o neotomisme (10). Per l'altra banda tampoc mancà la lluita. L'oposició era prou radical, com hom ho ha pogut veure; la filosofia cristiana estava en reconeguda decadència, amb poca força vital, i demés no tots els conreadors d'ella entengueren l'estat d'esperit modern, cosa, però, que en tractar dels filòsofs no era pas tan fàcil. Això féu que la lluita no fos sempre ben aconduïda, i no tenim cap mica d'interès en negar-ho. Cal, però, remarcar que els assaigs de mútua intel·ligència que feren certs esperits generosos però mal preparats foren de males conseqüències, ja abans i molt més fa pocs anys, com remembràvem en començar. En això cal que hom no vulgui amb la paraula "comprensió" o "intel·ligència" significar "acceptació" de les idees d'altri o "adaptació" de les pròpies i en general de la pensa cristiana a les modernes; el que ha de fer-se és un treball de tria i assimilació de tot el que en elles hi hagi d'acceptable. No ens mancaren, no res menys, esperits clarividents, ja des del començament del conflicte, i vivim encara, i viurem sempre, en les relacions amb la filosofia moderna, de l'obra d'un Balmes i d'un Kleutgen, a qui no pot pas bescantar Eucken amb justícia de manca de lleial apreciació i comprensió de l'adversari (11). En renàixer la filosofia escolàstica segons l'esperit de St. Tomàs, les posicions preses s'afermaren i avui en el nostre camp hi ha una munió de treballadors que donen la sensació que la pensa filosòfica de tendències escolàstiques és quelcom seriós i d'actualitat, com que la veritat ho és sempre d'actual. Quina part hi hagi tingut en aital moviment el magisteri eclesiàstic en sa més enlairada representació no és pas ignorat de ningú. *Aeterni Patris, Doctoris Angelici, Studiorum ducem* amb tants altres documents pontificis són les fites que assenyalen el camí seguit pel desenrotllament del pensament filosòfic cristià.

Acabarem fent remarcar una dada curiosa i prou interessant. El que sembla més enutjar en contra de l'escolàstica els representants dels moderns

(10) Cf. A. Gemelli, O. M., *Il significato del centenario di S. Tommaso* (Publicazioni della Università cattolica del Sacro Cuore, ser. I, vol. II, p. 22 sq.), Milano, 1923.

(11) La filosofia de Kant és estat ben curiosament estudiada per bon nombre de pensadors catòlics. Vegem-ne alguns. Hem citat el nostre Balmes en la *Filosofia fundamental*, i J. Kleutgen, S. I. en *Die Philosophie der Vorzeit vertheidigt*, Münster, 1860-1863, aviat traduïda al francès i a l'italià. El P. Tilman Pesch, S. I., en dues obres *Die moderne Wissenschaft betrachtet in ihrer Grundfeste* i *Die Haltlosigkeit der modernen Wissenschaft, eine Kritik der Kantischen Vernunftkritik*, Freiburg, 1876, 1877, traduïdes al francès amb els títols *Kant et la science moderne*, *Le kantisme et ses erreurs*, París, 1897, demés del que escriu en els volums de la *Philosophia lacensis*, obtingué com intèrpret de Kant l'explícita aprovació de Kuno Fischer. Les obres del Cardenal Mercier contenen una justa apreciació dels corrents kantians, com hom ho reconeix arreu, i la tesi de son deixeble Mgr. C. Sentroul, *L'objet de la métaphysique selon Kant et Aristote*, fou premiada en el concurs de la *Kantgesellschaft* de 1906, essent jutges Vaihinger, Riehl i Heinze; és estat publicada en segona edició augmentada amb el títol *Kant et Aristote, Louvain*, 1913. Finalment citarem l'exposició curta, però molt acurada i bona per a iniciar d'Aug. Valensin, S. I., en l'article *Criticisme kantien* (*Dictionnaire apologétique*, t. I, col. 734 sq.), i els estudis de gran portada, en curs de publicació, de J. Maréchal, S. I., *Le point de départ de la Métaphysique*, III, *La critique de Kant*, Louvain, 1923.

corrents és precisament ço que a nosaltres tant ens encisa en St. Tomàs, l'harmonia de l'especulació racional amb el dogma i la submissió a la veritat revelada. Això ho retreuen com a tara la més revoltant a l'home modern, freturós de la llibertat absoluta de la ciència, malgrat pugui hom retre-li una servil subjecció a l'idol de moda que li toca pendre possessió del temple de la filosofia. I això és el que fa la nostra filosofia, la filosofia veritable, la *philosophia perennis*. Gairebé sembla que aviat aquesta oposició serà l'única que de fet li serà feta a la nostra filosofia, per tal com és tan gran la polvorització, com suara dèiem, del pensament filosòfic, que l'únic lema que podrà posar en la seva senyera en la lluita contra la filosofia cristiana serà aquest merament negatiu: "no volem filosofia que harmonitzi amb la veritat cristiana".

En considerar atentament aitals fenòmens, i les característiques que hom ha pogut reconèixer en ambdues tendències, no serà pas, em sembla, artífici retòric concloure que la lluita dels dos mons, el de St. Tomàs i el de Kant, no és altra cosa que un episodi en la del poder de la llum i el de les tenebres, de l'Evangeli de St. Joan; la de la ciutat de Déu i la ciutat terrenal, de la concepció de St. Agustí; la del camp de Jerusalem i el de Babilònia, de les dues banderes de St. Ignasi.